

УДК 343.214

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334432>

Ю. О. Ткачук,
здобувач кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу санкцій та покарань, що їх наповнюють, у проєкті нового Кримінального кодексу України.

Зазначено, що у проєкті нового Кримінального кодексу України покарання розглядається як вид кримінально-правових засобів, а також визначається їх поняття та мета, система та види покарань. Потребує схвалення пропозиція членів робочої групи з підготовки проєкту нового Кримінального кодексу України щодо зрушення кількості основних покарань. Акцентовується увага на недоцільності розгляду пробаційного нагляду як виду покарання. Заслуговує підтримки позиція щодо наявності дисциплінарно-правових ознак у позбавленні військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, на підставі чого доводиться необхідність виключення даного виду покарання із системи покарань.

Проаналізовані чітко визначені межі санкцій, що пропонуються до законодавчого встановлення у проєкті нового Кримінального кодексу України. Заслуговує на увагу запровадження так званих типових санкцій, сутність яких полягає в тому, що покарання, яке в них передбачається, повинно відповідати ступеню тяжкості групи кримінальних правопорушень одного ступеня тяжкості.

Обґрунтовується доцільність подальшого застосування відносно визначених та альтернативних кримінально-правових санкцій, адже передбачення законодавцем такого виду санкцій дає суду, враховуючи всі обставини вчиненого діяння, реальну можливість призначенні покарання в повній мірі реалізувати принцип особистої відповідальності.

Зроблено висновок про поширення безальтернативних санкцій, що передбачають відповідальність за особливо тяжкі злочини, і включають позбавлення волі з визначеними верхньою та нижньою межами.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; кримінально-правова санкція; покарання; штраф; обмеження волі; позбавлення волі; проєкт нового Кримінального кодексу України.

Постановка проблеми. У відповідності з Концепцією реформування кримінального законодавства України та Указу Президента України № 584/2019 від 07.09.2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи»¹, в Україні активізувалася підготовка та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність шляхом розроблення нового Кримінального кодексу України (далі – КК). Одним з питань, яке потребує законодавчого вирішення, є неузгодженість кримінально-правових санкцій та покарань, які їх наповнюють. Тому **метою даної статті** є аналіз кримінально-правових санкцій у проєкті нового КК для виявлення спірних моментів, які потребують удосконалення в частині побудови санкцій та визначення їх меж.

Стан дослідження. Серед вчених, які досліджували проблемні визначення покарань та конструювання кримінально-правових санкцій, слід зазначити таких, як З. А. Загиней-Заболотенко, О. О. Книженко, Н. А. Мирошніченко, Р. О. Мовчан, Н. А. Орловська, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, Т. І. Слуцька, О. В. Степаненко та ін. Незважаючи на значну наукову і практичну цінність робіт зазначених дослідників, багато питань, пов'язаних із побудовою кримінально-правових санкцій та їх межами, залишаються дискусійними. Тому актуальність дослідження кримінально-правових санкцій у проєкті нового КК не викликає сумнівів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають Мирошніченко Н. А. та Степаненко О. В., у проєкті КК покарання розглядається як основний, але не єдиний кримінально-правовий засіб впливу на винну особу². Так, відповідно до ст. 3.1.2 «Види кримінально-правових засобів» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», видами кримінально-правових засобів, окрім покарання, є: пробація; засоби безпеки;

¹ Указ Президента України №584/2019 «Питання Комісії з Питань Правової Реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

² Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

реституція чи компенсація; конфіскація майна чи вилучення речі; судимість; кримінально-правові засоби щодо юридичної особи³.

У проєкті КК визначається поняття та мета кримінально-правових засобів, а також система та види покарань. Так, відповідно до ст. 3.1.1 «Поняття та мета кримінально-правового засобу» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», кримінально-правовим засобом є передбачені цим Кодексом обмеження прав особи або покладення на неї обов'язків, що застосовуються судом у разі вчинення кримінального правопорушення чи іншого передбаченого цим Кодексом протиправного діяння. Метою кримінально-правового засобу є забезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь⁴.

Робоча група з підготовки проєкту КК пропонує відмовитися від певних видів покарання, які на сьогодні передбачаються в чинному КК, залишивши такі види покарання, як громадські роботи, штраф, обмеження свободи, строкове ув'язнення та довічне ув'язнення. Мирошніченко Н. А. та Степаненко О. В. вважають слушною думку розробників проєкту КК щодо виключення таких видів покарання, як виправні роботи, конфіскація майна, арешт (короткострокове ув'язнення)⁵. Вчені вважають, що пробаційний нагляд, який у 2023 р. з'явився в системі покарань чинного КК, не може вважатися видом покарань, він має наглядовий та соціально-виховний вплив, що застосовується під час або після відбуття покарання (при призначенні покарання у виді обмеження свободи до засудженої особи можуть бути застосовані наглядові засоби пробації)⁶. Разом з тим, дослідниці підтримують позицію робочої групи з підготовки проєкту КК щодо наявності у нині чинного виду покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального

³ Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-archiv>.

⁴ Там само.

⁵ Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

⁶ Там само.

звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу дисциплінарно-правових ознак, що слід вважати підставою для вилучення вказаного виду покарання із системи покарань⁷.

Проаналізувавши проєкт нового КК⁸, ми виявили, що система санкцій в разі прийняття даного проєкту буде змінена.

Відповідно до положень ст. 3.2.8 «Санкції за кримінальні правопорушення» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», за вчинення кримінальних правопорушень певного виду встановлюються чітко визначені межі санкцій.

Так, за провину пропонується встановити основні покарання у виді громадських робіт на строк від 60 до 180 години, штрафу від 50 до 100 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 6 місяців до 1 року або строкового ув'язнення від 15 днів до 3 місяців (ч. 1 ст. 3.2.8 проєкту КК).

Залежно від ступеня тяжкості злочину пропонується встановити наступні основні покарання у чітко визначених межах: 1) за злочин 1 ступеня тяжкості – штраф від 100 до 500 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 1 до 2 років, або строкове ув'язнення від 3 місяців до 2 років; 2) за злочин 2 ступеня тяжкості – штраф від 500 до 1000 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 2 до 3 років, або строкове ув'язнення від 2 до 3 років; 3) за злочин 3 ступеня тяжкості – обмеження свободи від 3 до 4 років або строкове ув'язнення від 3 до 4 років; 4) за злочин 4 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 4 до 6 років; 5) за злочин 5 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 6 до 8 років; 6) за злочин 6 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 8 до 10 років; 7) за злочин 7 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 10 до 13 років; 8) за злочин 8 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 13 до 16 років або довічне ув'язнення; 9) за злочин 9 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 16 до 20 років або

⁷ Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

⁸ Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.

довічне ув'язнення; 10) за злочин 9 ступеня тяжкості, який є злочином геноциду, злочином агресії, або злочином проти людяності чи воєнним злочином, пов'язаним з умисним позбавленням життя людини, – строкове ув'язнення від 16 до 30 років або довічне ув'язнення (ч. 1 ст. 3.2.8 проєкту КК).

З аналізу вищевикладеного матеріалу випливає, що члени робочої групи з підготовки проєкту КК взяли до уваги результати неодноразових наукових досліджень щодо запровадження так званих типових санкцій. Суть типових санкцій полягає в тому, що покарання, яке в них передбачається, повинно відповідати ступеню тяжкості однієї групи кримінальних правопорушень одного ступеня тяжкості. В типових санкціях повинна бути визначена мінімальна і максимальна межа розміру покарання, яка повинна пропорційно відповідати тяжкості кримінального правопорушення одного і того ж ступеня. Типові санкції повинні бути закріплені в Загальній частині КК, що і демонструють нам розробники нового проєкту КК.

Але не можна погодитися з виключенням санкцій зі статей Особливої частини КК, адже структура норм Особливої частини КК, поряд із диспозицією, повинна мати свою санкцію, які відповідатимуть типовим санкціям, закріпленим у Загальній частині КК. Це є загально теоретичним положенням про структуру норм. Крім того, на практиці зручніше користуватися статтями Особливої частини КК, де поряд із диспозицією, що описує кримінальне правопорушення, вказується санкція, яка визначає види та розміри покарання за конкретне правопорушення⁹.

Як впливає зі змісту ст. 3.2.8 «Санкції за кримінальні правопорушення» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», до застосування у проєкті нового КК пропонуються такі види кримінально-правових санкцій, як відносно

⁹ Мирошниченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

визначена, альтернативна та безальтернативна. Натомість, існування абсолютно визначених санкцій, які вказують конкретний захід державного впливу, що повинен бути застосований у випадку вчинення кримінального правопорушення, в проєкті КК не передбачається. Відмінність абсолютно визначених санкцій від інших їх видів полягає в тому, що законодавець вирішує питання про вид та розмір покарання за вчинення кримінального правопорушення незалежно від його індивідуальних особливостей (вчинення діяння вперше, неповнолітньою особою, вагітною жінкою)¹⁰. Тобто, абсолютно визначена санкція – це санкція, яка містить вказівку на єдиний розмір чи термін кожного з включених до санкції видів покарань.

Відношення більшості вчених до наявності в структурі КК абсолютно визначених санкцій різко у зв'язку з тим, що абсолютно визначена санкція позбавляє суд можливості індивідуалізувати покарання. Але така позиція є повноцінною лише у випадку існування безальтернативних абсолютно визначених санкцій. При альтернативних абсолютно визначених санкціях можливість вибору покарання, хоча і досить обмежена, у суду є¹¹.

До прикладу, у випадку поєднання позбавлення волі строком 15 років та довічного позбавлення волі (що спостерігається у чинних ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111-1, ч. 2 ст. 113, ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК¹²), принцип особистої відповідальності при призначенні покарання судом не буде порушуватися у зв'язку з наявністю у суду можливості вибору виду покарання. Тому практика застосування абсолютно визначених санкцій у випадку їх конструювання як альтернативних не викликає заперечень, є цілком виправданою з огляду на ступінь тяжкості вчинених діянь та можливості

¹⁰ Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека*: IX Міжнародна науково-практична конференція. м. Дніпро, 14.03.2025 р.

¹¹ Там само.

¹² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

суду реалізовувати принцип диференціації кримінальної відповідальності та покарання¹³.

Подальше застосування відносно визначених санкцій, тобто санкцій, в яких із кожного передбаченого виду покарання вказані його верхня і нижня межі або одна з них, є обґрунтованим і логічним. Відносно-визначена санкція передбачає покарання певного виду у певних межах, вказуючи або не вказуючи його вищу межу. В чинному КК відносно визначеними санкціями є всі санкції Особливої частини КК, так само, як і в положеннях проєкту нового КК. На обґрунтування позиції про необхідність подальшого застосування відносно визначених санкцій слід навести аргумент, що і альтернативні, і безальтернативні кримінально-правові санкції мають обов'язково визначені законом межі (і нижчу, і верхню, що спостерігається в положеннях і чинного КК, і проєкту нового КК) або лише верхню межу (до 5 років позбавлення волі, що наявно лише в положеннях чинного КК і не виявлено в положеннях проєкту нового КК).

Так само науково обґрунтованим і слушним є існування альтернативних санкцій, тобто тих санкцій, які дозволяють обирати із двох або декількох можливих варіантів заходів державного впливу один – найбільш відповідний конкретним обставинам вчиненого діяння. Таким чином, альтернативна санкція передбачає не один, а два і більше видів основних покарань, із яких суд може призначити тільки одне. У формулюванні такої санкції присутній сполучник «або», який стоїть між назвами основних видів покарань. Існування альтернативних санкцій є доцільним, адже передбачення законодавцем в КК такого виду санкцій дає реальну можливість суду при призначенні покарання в повній мірі реалізувати принцип особистої відповідальності, враховуючи всі обставини вчиненого діяння¹⁴.

¹³ Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека*: IX Міжнародна науково-практична конференція. м. Дніпро, 14.03.2025 р.

¹⁴ Там само.

Сьогодні найбільш поширеними в положеннях чинного КК є безальтернативні санкції, що передбачають відповідальність за особливо тяжкі злочини, і включають в якості основного покарання виключно позбавлення волі з визначеними верхньою та нижньою межами. Винятком із даного правила є поєднання позбавлення волі з довічним позбавленням волі, що фіксується в більш, ніж десяти санкціях. Подібна ситуація щодо поширення безальтернативних кримінально-правових санкцій спостерігається, на жаль, і у тексті проєкту нового КК.

Викликає схвалення той принцип конструювання кримінально-правових санкцій, за якого законодавець розміщує конкретні види покарання у конкретній кримінально-правовій санкції від найменш суворого до найбільш суворого. Зазначена конструкція санкції сприяє тому, що суд спочатку повинен розглянути можливість призначення найменш суворого виду покарання. У випадках, коли таке покарання не забезпечить досягнення мети покарання у кожному конкретному випадку, суд може призначити більш суворе покарання. Від чіткості конструювання кримінально-правових санкцій та визначення їх виду залежать питання, пов'язані з індивідуалізацією покарання, а саме: врахування характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Тому однією з основних вимог до кримінально-правових санкцій є побудова їх з дотриманням принципу справедливості, що може досягатися завдяки врахування співрозмірності тяжкості діяння, що описується в конкретній нормі КК, та його узгодженості із санкціями за вчинення інших, близьких за характером кримінальних правопорушень¹⁵.

¹⁵ Уманець Б. Б. Поняття кримінально-правових санкцій та сучасна проблематика встановлення їх меж. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 317.

Висновки. Отже, найбільш поширеними до застосування в нормах КК на сьогодні залишаються такі види санкцій, як відносно визначені, альтернативні та безальтернативні.

Чинні положення норм КК потребують змін і доповнень, спрямованих на сферу розширення застосування санкцій, які містять альтернативні позбавленню волі види покарань та на зменшення кола санкцій, що передбачають покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства. Дана теза свідчить про необхідність посиленої уваги до застосування таких видів покарання, як штраф, обмеження волі, громадські роботи, арешт при формуванні та наповненні санкцій, і в нормах пропонованих санкцій проєкту нового КК, в тому числі. Саме такі види покарання сприятимуть удосконаленню кримінально-правових санкцій.

Таким чином, що ефективно і логічно обґрунтоване конструювання кримінально-правових санкцій є серйозним питанням, адже його метою встановлено приведення положень КК у відповідність до умов сьогодення та вимог міжнародного права в галузі кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.
3. Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.
4. Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека: IX Міжнародна науково-практична конференція*. м. Дніпро, 14.03.2025 р.
5. Указ Президента України № 584/2019 «Питання Комісії з Питань Правової Реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.
6. Уманець Б. Б. Поняття кримінально-правових санкцій та сучасна проблематика встановлення їх меж. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 315–321.

REFERENCES

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Myroshnychenko, N.A., Stepanenko, O.V. (2024). Deiaki zakonodavchi novelty u proiekti KK Ukrainy v porivnianni z chynnym KK Ukrainy. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(22), 110–111 [in Ukrainian].
3. Proekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.
4. Tkachuk, Yu.O. (2025). Sanktsii v proehti novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: IX Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia* (Dnipro, 14.03.2025 r.) [in Ukrainian].
5. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 584/2019 «Pytannia Komisii Z Pytan Pravovoi Reformy». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.
7. Umanets, B.B. (2016). Poniattia kryminalno-pravovykh sanktsii ta suchasna problematyka vstanovlennia yikh mezh. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 315–321 [in Ukrainian].

Tkachuk Yu. O. Criminal-legal sanctions: prospects for introduction in the draft of the new Criminal Code of Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of sanctions and punishments that fill them in the draft of the new Criminal Code of Ukraine.

It is noted that in the draft of the new Criminal Code of Ukraine, punishment is considered as a type of criminal-legal means, and their concept and purpose, system and types of punishments are also determined. The proposal of the members of the working group for the preparation of the draft of the new Criminal Code of Ukraine to narrow the number of basic punishments requires approval. Attention is focused on the inexpediency of considering probation supervision as a type of punishment. The position on the presence of disciplinary and legal signs in the deprivation of a military, special rank, rank, rank or qualification class deserves support, on the basis of which the need to exclude this type of punishment from the system of punishments is proved.

The clearly defined limits of sanctions proposed for legislative establishment in the draft of the new Criminal Code of Ukraine are analyzed. The introduction of the so-called standard sanctions is noteworthy, the essence of which is that the punishment provided for in them must correspond to the severity of a group of criminal offenses of the same degree of severity.

The expediency of further application of relatively certain and alternative criminal law sanctions is substantiated, since the legislator's provision of this type of sanction gives the court, taking into account all the circumstances of the committed act, a real opportunity to fully implement the principle of personal responsibility when imposing punishment.

The conclusion is made about the spread of non-alternative sanctions that provide for liability for especially serious crimes and include deprivation of liberty with certain upper and lower limits.

Key words: *criminal offense; criminal liability; criminal law sanction; punishment; fine; restriction of liberty; deprivation of liberty; draft of the new Criminal Code of Ukraine.*